

урахуванням розвиваючого ефекту;

- психологічний супровід процесу навчання школярів і студентів: здійснення діагностики готовності до навчання у школі та проведення психолого-педагогічної корекції тих дітей, які виявились не готовими або відстають у навчанні; виявлення та розвиток здібностей і обдарованостей дитини; побудова методик профільного навчання та особистісно-орієнтованої професійної орієнтації.

Принцип комплексної побудови діяльності психологічної служби означає безперервний зв'язок, взаємозв'язок цих напрямів діяльності і вимагає орієнтації діяльності психологів на різні організаційні рівні: основного колективу, тобто всієї організації в цілому; адміністративно-управлінський рівень; рівень підрозділів; рівень первинного колективу (наприклад, учбової групи); індивідуальний рівень, тобто окремої особи.

Висновки. Системність роботи психолога забезпечується, з одного боку, розглядом особистості клієнта як складної системи, що має різну спрямованість свого прояву, починаючи від власної внутрішньої активності індивіда, до включення в різні групи, а з іншого - виявленням всіх його індивідуальних характеристик. Інший аспект системного підходу побудови діяльності психологічної служби полягає в охопленні всіх сфер життєдіяльності особистості в процесі навчання.

Список використаних джерел:

1. Асмолов А. Г. Личность как предмет психологического исследования / А. Г. Асмолов. – М., 1984. – 168 с.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М., 1991. – 390 с.
3. Дубровина И. В. Школьная психологическая служба : вопросы теории и практики / И. В. Дубровина. – М. : Педагогика, 1991. – 232 с.
4. Бегаза Л. Є. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби : навч.-метод. посіб. : в 2 т. / Л. Є. Бегаза, Л. І. Гриценко, Н. П. Демидюк ; АПН України ; Український наук.-метод. центр практичної психології і соціальної роботи ; В. Г. Панок (наук. ред.), І. І. Цушко (наук. ред.). – К. : Ніка-Центр, 2005. – Т. 1. – 328 с.
5. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. Проблемы возрастной и педагогической психологии // Д. Б. Эльконин ; под ред. Д. И. Фельдштейна. – М., 1995. – 224 с.
6. Рогов Е. И. Выбор профессии : становление профессионала / Е. И. Рогов. – М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 336 с.
7. Суховершина Ю.В. Психологическое сопровождение личностно-профессионального развития студента службой практической психологии вуза : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ю. В. Суховершина. – Курск, 2006. – 155 с.
8. Демидова Т. П. Психологическое сопровождение профессионально-личностного становления обучающихся в средних профессиональных учебных заведениях : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Т. П. Демидова. – М., 2005. – 171 с.
9. Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи МОН та АПН України : проект «Концепція розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2012 року».

Резюме. В статье рассматриваются особенности психологического сопровождения профессионального развития личности в условиях деятельности психологической службы профессионального учебного заведения. Анализируются организационные основы работы психологической службы учебного заведения.

Ключевые слова: профессиональное развитие личности, психологическая служба.

Summary. The article deals with the peculiarities of psychological support professional development of the individual in terms of activity psychological services vocational school. We consider the organizational principles of psychological services institution.

Key words: professional development of personality, psychiatric services.

УДК 159.923.2

І.О. БОРЕЙЧУК, І.В. СВИНТОЗЕЛЬСЬКА

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК КОМПОНЕНТ РЕГУЛЯЦІЇ ВЗАЄМИН МІЖ УЧНЯМИ

Резюме. У статті розглядаються питання формування міжособистісних відносин між учнями з позиції впливу на них шкільного середовища. Аналізується психолого-педагогічна та соціальна значущість проблеми формування умінь вчителя впливати на суть спілкування, налагоджувати взаємостосунки старшокласників та її недостатня розробленість.

Ключові слова: особистість, педагогічне спілкування, компетентність, професійні якості.

Постановка проблеми. Успіх педагогічної діяльності залежить від характеру та змісту відносин між її учасниками. Вплив педагога багато в чому визначається тими відносинами, які склалися між ним і його учнями.

Головне завдання педагога в умовах навчально-виховного процесу, що змінюється, – вміти швидко

орієнтуватися, фактично оцінювати ситуації та приймати рішення, що матимуть важливе значення.

Це стає можливим, якщо педагог не тільки вміє адекватно сприймати та цінувати вчинки дітей, змістовно приймати мотиви, але й розвиває в собі такі риси особистості, як витримка, терплячість, чуйність.

Спілкування вчителя зі школярами передбачає наявність тривалих та інтенсивних контактів. Для того, щоб віднаходити шляхи впливу на учнів, вчителю необхідно знати особливості емоційної сфери вихованців, потрібен певний комплекс знань та умінь.

Мета статті полягає у розкритті змісту психологічної готовності особистості педагога до позитивної регуляції взаємин між старшокласниками.

Розглядаючи педагога як суб'єкта діяльності, дослідники виділяють професійно-педагогічні якості. До важливих професійних якостей, за А.К. Марковою, включають: педагогічна ерудиція, педагогічна цілеспрямованість, вчительське (практичне і діагностичне) мислення, педагогічна підсвідома здогадка, педагогічна імпровізація, педагогічна спостережливість, оптимізм, педагогічна кмітливість, педагогічне передбачення та педагогічна рефлексія. На думку А.К. Маркової, ці якості близькі до терміну «здібності» [3].

За Н.В. Кузьміною, педагогічні здібності поділяються на рефлексивні та проєктивні. Перцептивно-рефлексивні містять у собі три види чутливості: почуття об'єкта, пов'язане з емпатією, відчуття міри чи такту, та почуття приналежності. Проєктивні здібності пов'язані з вмінням продукувати нові результативні способи навчання. Цей рівень включає гностичні, системні, конструктивні, комунікативні та організаторські здібності [5].

Л.М. Мітіна, розглядаючи професійно значущі риси педагога, співвідносить їх з двома рівнями здібностей вчителя (за Н.В. Кузьміною): проєктивними та перцептивно-рефлексивними. Л.М. Мітіною було визначено більше п'ятидесяти як професійно-значущих, так і особистісних атрибутів вчителя [4].

Узагальнюючи особистісні якості, необхідні педагогам для ефективної роботи, англійський психолог і педагог Р. Бернс на перше місце ставить наступні:

- активне бажання до максимальної гнучкості;
- здатність до емпатії;
- вправність надавати викладанню особистісного забарвлення;
- можливість створення позитивних стимулів для самосприйняття вихованців;
- володіння неформальною, теплою комунікацією з учнями;
- емоційна врівноваженість, впевненість у собі, радісність [1].

За К. Роджерсом, якщо вчитель перестає бути владним «інструментом», він бере на себе місію іншого навчання, віддає пріоритет емоційному існуванню учнів. Взаємостосунки з учнями набувають забарвлення «внутрішньо особистісних зустрічей». Учителю стає самим собою, приятелем, товаришем. З точки зору К. Роджерса, головною метою вчителя є полегшення та одночасне стимулювання навчання, тобто вміння створювати в класі відповідну інтелектуальну та емоційну атмосферу [4].

Психічні особливості та органічні риси характеру «ефективних вчителів» надають їм перевагу над іншими, але, на думку зарубіжних фахівців, більшість педагогів також можуть навчитись «діяти ефективно»: головне – прагнути, намагатись бути хорошим учителем. Адже професійний успіх у кінцевому підсумку визначає сама особистість.

Отже, потрібні методи, що каталізують пізнавальну діяльність, творчість. Ця вимога закономірно веде до застосування способів активного навчання.

Успіх прийде до того педагога, помічає І.П. Іванов, який буде розвивати в єдності всі три сторони особистості: пізнавальну, емоційно - вольову та дійову. Інколи ж робиться акцент на одну із сторін людини, особливо часто на формування знань, а відчуття залишаються на другому плані [4].

У зв'язку з цим постає питання про педагогічне спілкування, його функції та значення. В.А. Кан-Калик вважає, що «педагогічне спілкування є утворенням природної соціально-психологічної взаємодії вихованців та педагога, змістом якої є обмін інформацією, виконання виховного впливу, організація взаємин за сприянням комунікативних засобів» [6, с. 12].

Педагогічне спілкування передбачає вміння наставника швидко і правильно орієнтуватися у змінюваних паттернах спілкування; швидко і точно знаходити адекватні змісту акти спілкування, комунікативні засоби, які відповідають одночасно і творчій індивідуальності педагога і становищу спілкування, а також індивідуальним особливостям підопічного - постійно відчувати і підтримувати взаємні стосунки у спілкуванні.

Розуміння особистості дитини вчителем, у працях Б.Г. Ананьєва, О.О. Бодальова, Н.В. Кузьміної та ін., розглядається як важлива умова керівництва навчально-виховним процесом і розвитком особистості, як компонент педагогічних вмінь, що впливає на розвиток інших компонентів. На роль розуміння вчителем особистості дитини і розуміння ними один одного у регуляції взаємин в учнівському класі вказує і Я.Л. Коломінський [5].

С.В. Кондратьєва підкреслює, що розуміння вчителем учнів має місце на різних рівнях. Високому рівню розуміння особливостей особистості властиві такі риси: пізнання особистості з врахуванням наукових знань, виявлення провідних цілей та мотивів поведінки, встановлення зв'язку між вчинком та особистістю послідовника в цілому, здатність передбачити виникнення тих чи інших атрибутів поведінки та діяльності учня і на цій основі намічати подальший розвиток його особистості. Вчителям, з середнім рівнем розуміння особливостей дитини, властиве відображення лише окремих зовнішніх деталей та фактів з життя школяра, що розглядаються зв'язком з особистістю в цілому, носять особистий характер оцінювання особистості [4].

У безпосередньому міжособистісному спілкуванні педагог отримує найрізноманітнішу інформацію про

своїх вихованців, про особистість в цілому, про внутрішні процеси в ньому [6, с. 18].

Організуючи конкретний педагогічний вплив, акцентує В.А. Кан-Калик, необхідно чітко уявляти форми його комунікативної реалізації. Дослідником було виявлено, що нерідко педагог, підібравши правильний метод впливу і правильно переписавши ситуацію, часом не може комунікативно забезпечити власне місце в цьому процесі.

Для того, щоб ефективно керувати процесом створення та розвитку стосунків у групі, щоб стимулювати одні з них та викоринювати інші, треба знати природу, суть стосунків між старшокласниками, знати як і в чому вони проявляються у розбіжних за своїм характером рівнем згуртованості груп тощо.

Найбільш поширеними і реальними способами керування групових стосунків з боку педагога прийнято вважати наступні: спілкування з учнями, висунення педагогічних приписів, неупереджене ставлення, використання загальної думки та оцінки поведінки старшокласників.

Це відбувається у процесі підведення підсумків практики, оцінки способів її реалізації, участі в ній учнів, аналізу стосунків у ході діяльності. Якісна підготовка вчителів, поновлення їх знань та вмінь, безперервне підвищення ступеню професійної компетентності розглядається як важлива передумова результативного вирішення педагогічних задач на діяльності.

Відповідність, готовність та включеність людини у вчительську діяльність є трьома сторонами суб'єктної атестації. Природно, що тільки повне поєднання цих трьох сторін відповідності індивідуально-особистісних ознак людини педагогічній діяльності забезпечує повну її ефективність. Проте, реально зустрічаються різні різновиди комбінацій цих сторін відповідності при різному рівні прояву кожної з них [5].

Як відмічав Ф.Н. Гонаболін, можна добре знати предмет, який викладаєш, методику його подачі, розумієш, як треба виховувати дітей виявляти багато старанності в роботі з ними і все ж бути поганим педагогом. [3].

Виходячи з концепції динамічної функціональної побудови особистості, М.І. Томчук виділяє в структурі духовної готовності до діяльності наступні підструктури: соціально-психологічну, фахову та емоційно-вольову. Соціально-психологічна готовність включає в себе рівень розвитку спрямованості особистості на діяльність, в основі якої лежить система мотивів і її моральних рис [2].

На думку М.І. Дяченко, готовність як психічний стан, як «реакція» на певне поведіння при виконанні різноманітних завдань, установка на активні і раціональні дії, актуалізація і пристосування можливостей індивіда для успішних дій активуються наступними механізмами: пізнавальні (точку зору професійних завдань, оцінка їхньої сутності, знання способів розв'язання; уявлення про правдиві зміни трудової обстановки); емоційні (професійна честь і відповідальність, впевненість у досягненні, насага); мотиваційні (потреба успішно втілювати в життя перші завдання, інтерес до процесу їхнього рішення, прагнення домогтися досягнення і показати себе з кращого боку); вольові (активація сил, подолання сумнівів і т.і.).

Готовність фахівця містить у собі професійну спроможність особистості (сукупність індивідуальних особливостей індивіда, здібностей і характерологічних рис, важливих для вдалого професійного спілкування і діяльності, а також відсутність свідчень, що роблять неможливою участь людини у професійній педагогічній діяльності) і підготовленість до діяльності (розум, уміння й навички, отримані у процесі фахової підготовки).

В.А. Сластьонін та Л.Ф. Спірін виділяють наступні рівні психологічної готовності до педагогічної роботи:

1. інтуїтивний рівень (пошук рішень педагогічних ситуацій за допомогою систематичних проб і помилок),
2. репродуктивний рівень (алгоритм є основним у роботі),
3. творчо-репродуктивний рівень (має місце сформована система науково-педагогічних знань, умінь, навичок синтетичного і конструктивного характеру, оригінально вирішуються задачі, чергове вирішення утворюється на підставі попереднього),
4. творчий рівень (має місце яскраво виражена педагогічна спрямованість особистості, наявні культурні, аналітичні, прогностичні, конструктивні, виконавські навички, оригінальні способи рішення педагогічних задач, пошук нових методик, засобів тощо) [2].

У готовності педагога до професійної діяльності відпускають три взаємообумовлені і взаємозалежні підвиди – функціональний, емоційний й особистісний [6].

Професійну готовність учителя О.Г. Мороз репрезентував у вигляді системи, яка включає: а) психологічне бажання (потреба в педагогічній діяльності; внутрішнє сприйняття вимог цієї практики тощо); б) теоретичну підготовленість до педагогічної діяльності (присутність глибоких знань основ наук, достатній рівень підготовки у певній галузі навичок, володіння психолого-педагогічними знаннями, а також методами постійного поповнення знань); в) прикладну готовність до професії вчителя (вміння готувати і організувати навчально-виховну роботу з дітьми); г) ідейно-політичну підготовку; д) педагогічний хист [2].

Результати теоретичного дослідження показали, що процес професійного психологічного становлення педагога – складний процес, при якому особистість поступово переключається із одного внутрішнього стану в інший. Якісті особистості динамічні, тому при формуванні бажання до вчительської діяльності важливо акцентувати увагу на тих якостях особистості, які презентують засади готовності до успішного виконання професійних діяльностей.

Один із напрямків удосконалення психолого-педагогічної компетентності вчителів полягає у суттєвому перегляді узвичаєних уявлень про кінцевий результат вдосконалення вчительської майстерності як результат теоретичної педагогічної підготовки, покликаної забезпечити вчителя арсеналом прийомів педагогічного впливу на учнів.

Ідеї про перетворення психолого-педагогічних знань у вчительській діяльності, про оцінювально-

рефлексивну позицію вчителя як необхідний момент і символ зрілості педагогічної практики приводять до висновку про необхідність заміни узвичаєного інформаційного підходу при підвищенні кваліфікації наставника на новий проблемно-методологічний підхід, що розвиває визначену методологію розв'язування типових педагогічних питань учителем.

Як стверджує І.Д. Бех, «важливою стороною професійної практики сучасного вчителя виступає поглиблене самовдосконалення, співвіднесення своїх особистісних особливостей з домаганнями гуманістичної орієнтації у педагогічній взаємодії [5, с.85].

Останнім часом розглядаються методи активного соціально-психологічного навчання, які стають все більш популярними в системі підготовки та перепідготовки вчителів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Тенденції сучасного розвитку освіти підвищують потребу компетентності педагога, передбачаючи високий рівень його соціально-психологічної підготовки. Як бачимо, в опрацьованих нами наукових джерелах з цієї проблеми відсутні дані, у яких були б визначена структура психологічної готовності вчителя до регуляції взаємовідносин між старшокласниками, що може слугувати мотивом до подальших наукових розвідок з даної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / Л.И. Божович // Избранные психологические труды. Под ред. Д.И. Фельдштейна. - М.: Междунар. пед. акад., 1995. - 212с.
2. Бочелюк В.Й. Формування психологічної готовності вчителів до особистісно-орієнтованого навчання. Навчально - методичний посібник для шкільних психологів та викладачів ВНЗ / В.Й. Бочелюк, Л.В. Долинська. - К., 1999. - 51 с.
3. Вачков И.В., Окна в мир тренинга. Методологические основы субъектного подхода к групповой работе: Учебное пособие / И.В. Вачков, Дерябо С.Д. - СПб., - 2004. - 272 с.
4. Митина Л.М. Учитель как личность и профессионал / Л.М. Митина. - М., 1994.
5. Толочек В.А. Стили профессиональной деятельности в условиях взаимодействия субъектов // Психологический журнал. - 2000. - Т.21. - №3. - С.96 - 103.

***Резюме.** В статье автора рассматриваются современные научные вопросы формирования межличностных отношений между учениками с позиции влияния на них школы, делается попытка анализа психолого-педагогической и социальной важности проблемы формирования умений учителя влиять на суть общения, налаживать взаимоотношения старшеклассников и ее недостаточная разработанность. Авторы исследуют личность учителя как важного регулятора ученических отношений и возможностей формирования необходимых умений и навыков в процессе подготовки к профессиональной деятельности.*

***Ключевые слова:** личность, педагогическое общение, компетентность, профессиональные качества.*

***Summary.** In view of current research on the formation of interpersonal relationships between pupils from positions of influence in their school, activated psychological and pedagogical and social problems of importance formation of teacher skills affect the essence of communication, build relationships and its lack of seniors is developed. In the article the teacher identity as an important regulator of student relations and possibilities of forming the necessary skills and abilities in preparation psychologist as a profession.*

***Key-words:** personality, pedagogical communication, competence, professional quality.*

УДК 159.922.63:[159.97:616 – 036.88]

М.В. БУРДОВА, В.М. ЯМНИЦЬКИЙ

ПРОБЛЕМА СТРАХУ СМЕРТІ У ПОХИЛОМУ ВІЦІ

***Резюме.** У статті розкрито теоретичні засади дослідження проблеми страху смерті людей похилого віку. Зазначено, що смерть, з точки зору психології, - це припинення відчуттів та роботи психіки в цілому, шлях у невідоме. Страх смерті - розуміння того, що ми виростемо, розквітнемо і неминуче зів'янемо і помremo, - одвічний супутник нашого життя.*

***Ключові слова:** геронтологія, старіння, похилий вік, емоційна криза, страх смерті.*

Постановка проблеми. У ХХ столітті вперше відзначено тенденцію до старіння населення планети, яка у ХХІ столітті стає дедалі поширенішою. Збільшення тривалості життя людини потребує вирішення багатьох питань і сприяє актуалізації геронто-психологічних проблем. Старість в онтогенезі людини виступає як механізм, який пов'язує життя і смерть. Усвідомлення того, що життя не безмежне, особливо чітко й остаточно з'ясовується людиною саме у період похилого віку. Страх смерті проявляється переважно у вигляді так званих негативних емоцій – переживання власне страху, печалі, страждання, вини, що неодмінно впливає на психоемоційний стан людини похилого віку [1].

Мета статті - вивчення феноменології проблеми страху смерті у геронтологічних клієнтів з метою надання ефективної психологічної допомоги.

Виклад основного матеріалу. Методологічною основою вивчення проблеми дослідження стали праці